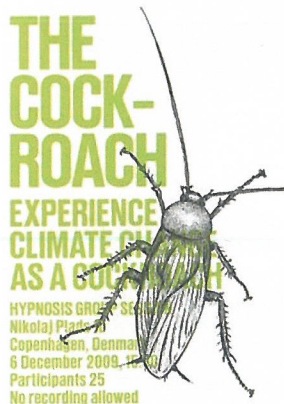

TIM INGOLD

ANTTI LAITINEN
*Self-Portrait
on the Swamp,
2006*

SUPERFLEX
*Experience
Climate Change
as a Cockroach,
2009/10, poster
voor hypnose
groepsessie,
collectie van de
kunstenaars*

DE KUNST VAN HET ONDER-

ZOEK

LONNIE VAN BRUMMELEN EN SIEBREN DE HAAN
*Monument of Sugar – How to Use Artistic
Means to Elude Trade Barriers, 2007*

OVERDENKINGEN VAN EEN ANTROPOLOOG

Ik ben een antropoloog. En voor mij staat antropologie voor een genereus, open, vergelijkend en toch kritisch onderzoek naar de omstandigheden en mogelijkheden van het menselijk leven in die ene wereld waarin wij allemaal wonen. Het is *generuus* omdat het gebaseerd is op de bereidheid om te luisteren naar wat anderen ons te vertellen hebben, en daarop te reageren. Het is *open* omdat het zich niet als doel stelt om definitieve oplossingen te vinden waarmee het sociale leven voor eens en altijd ligt vastgelegd, maar juist om paden bloot te leggen waarlangs het zich verder kan ontwikkelen. Aan het holisme waarnaar de antropologie streeft, is dus elke totaliseringsdwang vreemd. Het probeert niet alle delen aaneen te smeden tot één geheel waar alles in 'past', maar wil laten zien hoe elk moment van het sociale leven de voorlopige uitkomst is van een hele geschiedenis van relaties die in dat ene moment liggen vervat. Antropologie is *vergelijkend* omdat het ervan uitgaat dat geen enkele manier van leven de enig juiste is en dat er voor elke route die we vinden of verkiezen alternatieve wegen bestaan die ons een heel andere richting op zouden voeren. Dus zelfs als we een bepaalde weg volgen, houden we ons altijd de vraag voor: 'Waarom deze route en niet die andere?' En ten slotte is het *kritisch* omdat we niet tevreden kunnen zijn met hoe de zaken er nu voorstaan. Er bestaat een algemene consensus dat de manier waarop wij in de moderne era doorgaans onze productie, distributie, kennis en het bestuur organiseren, de wereld aan de rand van de afgrond heeft gebracht. Bij het zoeken naar manieren om ons voortbestaan te garanderen, is elke hulp welkom. Maar niemand – geen enkele inheemse groep, geen enkele specialistische wetenschap, geen enkele doctrine of filosofie – heeft nu al de sleutel naar de toekomst in handen, als we daar al oog voor hadden. We moeten zelf de toekomst vormgeven, en dat kan alleen in dialoog. De rol van de antropologie is het bereik van deze dialoog te verbreden, en een gesprek te maken van ons leven zelf.

En toch knaagt er al een paar jaar lang iets aan mijn disciplinaire verankering. Ik kan mij maar niet aan de indruk onttrekken dat de mensen die op dit moment echt antropologie bedrijven, kunstenaars zijn. De meeste antropologen doen inmiddels iets anders en noemen dat *ethnografie*. Het merendeel van mijn antropologische collega's gebruikt de woorden 'antropologie' en 'ethnografie' ook min of meer door elkaar, alsof er hetzelfde mee wordt bedoeld. Maar volgens mij is dat geenszins het geval en om duidelijk te maken hoe kunst en antropologie wat aan elkaar kunnen hebben en hoe niet, is het van belang dit onderscheid helder te krijgen. Misschien kan ik het best uitgaan van mijn eigen ervaringen. Ruim veertig jaar geleden deed ik als beginnening voor het eerst veldonderzoek in Fins Lapland, en als ik in de loop van dit werk weer eens in het duister tastte over hoe ik een bepaalde praktische taak moest aanpakken, vroeg ik mijn begeleiders om raad. Hun antwoord luidde stevast: 'Zoek dat zelf maar uit!' Eerst dacht ik dat ze me gewoon niet wilden helpen of niet wilden onthullen wat ze zelf

allang hadden begrepen. Maar na een poosje begon ik te begrijpen dat ze me integendeel wilden laten inzien dat om iets echt te begrijpen – dus van binnenuit – je een proces van zelfontdekking moet doormaken. Om dingen te weten te komen moet je erin groeien, en ze ook in jezelf laten groeien, zodat ze deel worden van wie je bent. Als mijn begeleiders me hadden onderwezen wat ik moest doen, had ik nooit meer dan de schijn van kennis kunnen verwerven, en dat zou duidelijk zijn geworden zodra ik hun instructies zou proberen op te volgen. Informatievergaring alleen garandeert nog geen kennisverwerving, laat staan begripsontwikkeling. Het is, zoals het in de volksmond heet, makkelijker gezegd dan gedaan.

Grafische antropologie verkent de mogelijkheden om de manier waarop we denken over creativiteit en perceptie te veranderen.

Het komt er in het kort gezegd op neer dat we alleen iets kunnen leren als we aandacht opbrengen voor wat de wereld ons te vertellen heeft. Mijn begeleiders zeiden niets over wát er te vinden was, want dan zou ik zelf niets meer hoeven onderzoeken. In plaats daarvan vertelden ze me *hoe ik er zelf achter kon komen*. Het is aan ons om te leren leren, in zo'n situatie. Gregory Bateson, antropoloog, cyberneticus en op alle terreinen een intellectuele dissident, noemde dit *deutero-learning*, tweede-orde leren.¹ Bij dit type leren moet je je zien te ontdoen van vooropgezette meningen die, als je ze zou toepassen, je observaties voorbarig in een vorm zouden persen. Hierdoor verandert elke zekerheid in een vraag, en we kunnen daar het antwoord op vinden door goed te kijken naar wat er om ons heen gebeurt in de wereld, in plaats van het achter in een boek op te zoeken. Ontdekkingen doe je door voor je uit te tasten in plaats van achterom te kijken, door te anticiperen in plaats van terug te blikken. Als je dit pad volgt, wordt de wereld zelf een studieoord, een universiteit waar niet alleen professionele docenten en betalende studenten rondlopen, vastgepind in hun academische disciplines, maar iedereen, overall, alle mensen samen met alle

STIER VAN POTTER @fora_en_fauna
Wie mij langzaam van achter naar voren bekijkt, van mijn ballen en bilpartij tot mijn tanden en horens ziet de jaren verstrijken.

andere levende wezens waarmee (of met wie) we ons leven en de landen delen waarin wij – en zij – wonen. In deze universiteit leren we zonder disciplinaire inkadering van degenen *bij* wie (of waarnaar) we onderzoek doen. Zo studeert de geoloog bij gesteenten en bij professors: hij leert van ze en zij vertellen hem van alles en nog wat. Zo studeert ook de botanicus bij planten, en de ornitoloog bij vogels. En antropologen? Ook zij doen onderzoek *bij*, worden onderwezen *door* en hopen te leren *van* degenen bij wie ze verblijven, zelfs als dat maar een jaar of twee is. Wat we gewoonlijk 'onderzoek' of zelfs 'veldwerk' noemen, is in feite een voortgezette masterclass waarin de beginnening langzaam maar zeker dingen begint te zien, te horen en ook te voelen zoals zijn of haar leermeesters dat doen. Daarmee doorloop je wat de ecologisch psycholoog James Gibson een 'scholing van de aandacht' heeft genoemd.² In de antropologie noemen we dit 'participerende observatie'.

JIMMIE DURHAM
Still Life with Spirit and Xitle, 2007,
plaatsgebonden installatie, basaltsteen,
Chrysler automobile Spirit uit 1992,
acrylverf, courtesy van de kunstenaar en
Kurimanazutto, Mexico City

Dit leerproces vergt tijd. Sterker nog, je bent er je leven lang mee bezig. Het duurt soms jaren voordat je begint te beseffen wat ervaringen tijdens je vroege veldwerk voor invloed hebben gehad op je persoonlijke en intellectuele ontwikkeling nadien, en hoe ze je één bepaalde kant op hebben gedreven en niet een andere. Bij mij is het in elk geval wel zo gegaan. Maar hoelang dat leerproces ook duurt, waar het om draait is dat het *transformationeel* van aard is. Het beïnvloedt de manier waarop je denkt en voelt; je verandert er fundamenteel door. Het is volgens mij precies op dit punt dat participerende observatie zich onderscheidt van etnografie. Want het doel van etnografie is niet transformationeel maar *documentair*. Het verschil, laat me dat onderstrepen, schuilt 'm in de bedoeling, niet in andersoortige activiteiten. Zo is het doel van schrijven tegelijk descriptief en transformationeel. Door te beschrijven wat je hebt geobserveerd – door er *over* te schrijven – kijk je terug op wat er is gebeurd en leg je dat vast op papier. Maar het schrijven zelf is een beweging in real time waar de schrijver, vanwege de aandacht en concentratie die het vergt, door verandert. Gezien hun

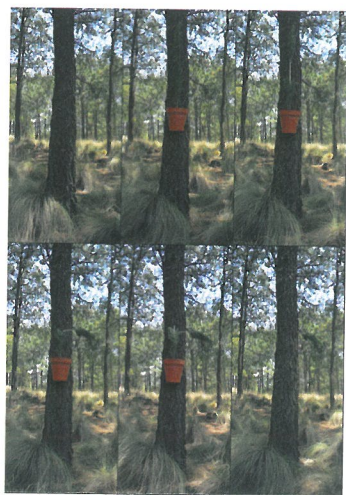
oriëntatie in de tijd kun je zeggen dat beschrijven retrospectief is en veranderen prospectief. En toch gaan ze gelijk op. In de kunst gebeurt net zo iets. De geschreven etnografie is, kun je stellen, een directe afgeleide van het soort schilderkunst dat de Amerikaanse kunsthistoricus Svetlana Alpers met betrekking tot het werk van Nederlandse meesters uit de zeventiende eeuw heeft omschreven als een 'art of describing'.³ En als etnografische auteurs in navolging van Clifford Geertz hun ambacht omschrijven als *thick description* (dichte beschrijving) dan doet dat denken aan de dikte en ondoorzichtigheid van olieverf.⁴ Als het doel van schilderen of schrijven is om te beschrijven – een tafereel of gebeurtenis te documenteren in woord en beeld – dan zijn de transformationele effecten op de beoefenaars ervan en op de lezers of toeschouwers niet meer dan bijproducten. Maar als het doel juist wel die transformatie is, dan is elke uiterlijke overeenkomst tussen het wereldbeeld of het plaatje en de dingen of gebeurtenissen niet meer dan het vernis waaronder de ware betekenis schuilgaat.

Ik wil de etnografie niet omlaaghalen of bagateliseren. Het is een legitieme en respectabele bezigheid, maar ze dient haar eigen, beschrijvende doeleinden. We hebben hard behoefte aan het soort van documentatie dat alleen goede etnografie ons kan leveren. Zonder deze zou onze kennis van onszelf en anderen veel armer zijn. En 'het beschrijven van mensen' is nu eenmaal de letterlijke betekenis van etnografie (*ethnos* = volk, *graphia* = beschrijving). Er ontstaan pas problemen als etnografie niet langer als een doel op zich wordt gezien, maar als een middel ten dienste van de vergelijkende antropologie. Want in die ene noodlottige stap worden de lessen die in het echte leven zijn opgedaan door middel van observatie en praktische participatie omgezet in empirisch materiaal voor verdere interpretatie. Het worden 'kwalitatieve data' die dienen te worden geanalyseerd binnen het exogene kader van een bestaande theorie. Het effect is fataal genoeg een onderminning van het ontologisch engagement dat de kern vormt van participerende observatie: dat wij ons bestaan te danken hebben aan de wereld waarvan we deel zijn en die we proberen te begrijpen. Als participerende observatie niet langer een manier is om dingen van binnenuit te leren begrijpen door een scholing van de aandacht en de daarmee gepaard gaande persoonlijke transformatie, wordt het gereduceerd tot niet meer dan een techniek om data te vergaren, of nog erger, een handig foefje uit het vak antropologie. Alleen al het feit dat men binnen de sociale wetenschappen meent dat kwalitatieve en kwantitatieve data elkaar aanvullen, wijst erop dat men uitgaat van de veronderstelling dat de wereld zich niet aan de wetenschap voordoet als geschenk of als engagement, maar als reservaat of als residu van wat er zoal binnen het leven plaatsgrijpt. In feite wordt daarmee de relatie tussen zijn en weten binnestebuiten gekeerd. Wat wij de wereld verschuldigd zijn voor onze vorming wordt omgezet in analyseerbare data. Zo wordt kennis pas 'achteraf' opgebouwd. In

CHIMPANSEE@fora_en_fauna
Streeppespak, iPad, grote auto, jonge
minnares, imponeergedrag waar onze
alfa man jaloers op wordt. Maar waar
zijn de stoere mannen gebleven?

plaats van kennis van binnenuit te laten groeien, in onze directe, praktische en zintuiglijke betrekkingen met de wereld om ons heen, wordt het naar de periferie verban-
nen als een soort deklaag of omhulsel. En zoals dat
gaat met wetenschappelijke kennis, eindigt het dan op
onze boekenplanken, in de studeerkamer of de biblio-
theek, kreunend onder het gewicht van steeds maar
meer geleerde publicaties. Als je iets wilt weten, zeggen
acade-mici, vraag het dan niet aan de wereld. Die heeft
niet meer te bieden dan feiten, en daarbij sribbelt ze nog
tegen ook. Om iets te weten te komen moet je de litera-
tuur erop naslaan.

RAUL ORTEGA AYALA
*A Tree Grafted into Another –
Cypressus Sempervirens/Pinus Patula*, 2009.
8 digitale afdrukken op fotografisch papier
bevestigd op hardboard, courtesy van de
kunstenaar en Rokeby Gallery, Londen

Elk beroep op data, of deze nu kwalitatief of kwantitatief van aard zijn, gaat uit van het idee dat er een scheiding bestaat tussen het domein van het zijn en dat van het weten – tussen de wereld en de bibliotheek. En je moet de wereld zo gek zien te krijgen dat ze haar geheimen onthult. Vermomd als onderzoekers betreden we het veld ofwel in het geniep, alsof we onzichtbaar zijn, ofwel met valse pretenties: we beweren dan dat we iets willen leren van leermeesters naar wie we niet luisteren om te weten te komen wat zij voor advies te bieden hebben, maar om te ontdekken hoe ze denken, om hun geloof en zienswijze te leren kennen. Zodra we genoeg denken te weten, maken we dat we wegkomen. Daar zit iets door en door achterbaks in. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat antropologen zich maar al te bewust zijn van dit bedrog en de ethische dilemma's die ermee verbonden zijn. Ja, ze zijn lang geteisterd door het probleem hoe ze het evenwicht kunnen bewaren tussen enerzijds hun verplichting tot het leveren van een precieze en onpartijdige beschrijving van het doen en laten van de mensen naar wie ze onderzoek deden, en anderzijds de transformaties en veranderingen die ze zelf ondergaan in hun manier van denken en voe-

len tijdens de scholing van hun aandacht in het veld. Andere wetenschappen hebben geen last van dit soort twijfels en onderschrijven het academische model van kennisproductie zonder de minste terughoudendheid. De legitimiteit van dit model en de methodologische protocollen die eruit voortvloeien, schuilt 'm nu juist in de pretentie dat je er een betrouwbaar verslag mee kunt geven van hoe de wereld in elkaar steekt, op grond van empirische feiten en rationele overwegingen, niet vertekend door intuïtie, gevoel of persoonlijke ervaring. Om te garanderen dat wetenschappers iets correct te *weten* komen, verbieden deze protocollen hen om in de wereld waarover ze kennis proberen te vergaren, te *zijn*. Ze dienen deze wereld eerder de rug toe te keren om elke bewuste betrokkenheid te voorkomen. Data verzamelen doe je door te kijken zonder te zien en waar te nemen, aan te raken zonder te voelen, te horen zonder te luisteren. Dat dit in de praktijk onmogelijk is – met name in de vakgebieden die afhankelijk zijn van veldonderzoek en dus de buitenwereld als laboratorium zien – wordt door menigeen als betreurenswaardig beschouwd. De persoonlijke aanwezigheid van de wetenschapper wordt niet als *sine qua non* voor kennisverwerving beschouwd, maar als een bron van bevooroordeeldheid die koste wat het kost bij de waarnemer moet worden onderdrukt. Elke wetenschap die hier niet in slaagt, wordt als *soft* afgedaan en de antropologie is zo bezien bepaald slap te noemen!

Laten we een hard voorwerp – zeg, een bal – eens vergelijken met een slap object. Als het eerste op andere dingen in de wereld stuit, kan het daar zijn invloed op laten gelden. Het kan ze treffen en zelfs breken. In de harde wetenschappen is elke treffer een datum, een gegeven, en als je genoeg data vergaart, bereik je misschien wel een doorbraak. Het oppervlak van de wereld bezwijkt dan onder de klappen die je voortdurend uitdeelt en geeft iets van zijn geheimen prijs. Een slappe bal daarentegen geeft mee en vervormt als hij tegen dingen aankomt en neemt dan zelf een aantal van de eigenschappen van die dingen over, terwijl omgekeerd de dingen meegeven onder invloed van de druk van de bal, al naar gelang hun tendenties en eigenschappen. De bal reageert evenzeer op de dingen als zij op de bal reageren. Kort gezegd de bal en de dingen *bewegen met elkaar mee*. Als antropologen participierend observeren zijn zij *in overeenstemming met* hetgeen zij onderzoeken. Net als veel kunstenaars dat zijn. En de redenen waarom we antropologie nodig hebben, zijn volgens mij dezelfde als waarom we kunst nodig hebben. Wat negatief kan worden afgedaan als slappe wetenschap, kan beter en ook positiever worden beschouwd als *de kunst van het onderzoek*. In de kunst van het onderzoek is elk werk een experiment: niet in de natuurwetenschappelijke zin van het testen van een reeds opgestelde hypothese, of van het op touw zetten van een confrontatie tussen ideeën 'in theorie' en feiten 'uit de praktijk', maar in de zin van een opening forceren en nagaan waar dat je heen voert. Je probeert

TWEEBLARKANNIEDOOD @fora_en_fauna
Geef me 2000 jaar, dan kan ik
alles, ook dood.

iets uit en kijkt wat er gebeurt. Zo beweegt de kunst van het onderzoek zich vooruit in real time, samen met het leven van degenen waar het over gaat, en samen met de wereld waar zowel onderzoek als betrokkenen toe behoren. In plaats van hun plannen en voorspellingen uit te laten komen, deelt het hun hoop en hun dromen. En daarmee omarm je wat de antropoloog Hirokazu Miyazaki de *methode van de hoop* noemt.⁵ Deze methode is er niet op gericht de wereld te beschrijven of af te beelden, maar opent onze ogen en andere zintuigen voor wat daarin plaatsvindt, zodat wij er op onze beurt op kunnen reageren. Verschillende kunstenaars in *Ja Natuurlijk* zijn op zoek naar zo'n opening, waar we op eigen intuïtie door naar binnen kunnen stappen en zo kunnen groeien en veranderen. Ze stellen ofwel een voorbeeld, zoals Ai Weiwei, of ze delen hun observaties tijdens hun artistieke reis met het publiek en inspireren dat om ook de eigen manier van waarnemen te 'resetten'. Zo communiceert Jimmie Durham bijvoorbeeld met zijn publiek via het materiaal waar hij het meest van houdt: steen. Met al zijn inlevingsvermogen en een goed gevoel voor humor daagt hij de toeschouwer uit zich nog een stap verder in het onbekende te wagen. Ik ben ervan overtuigd dat de antropologie, net als andere sociale wetenschappen, een kunst van het onderzoek kan zijn, in de genoemde zin van transformativiteit door met elkaar mee te bewegen. Daar is behoefte aan, niet om steeds meer informatie over de wereld te vergaren, maar om er beter mee in overeenstemming te kunnen raken.

SCHAP @fora_en_fauna
Ik zie nu alweer op tegen maart: al dat lammergedartel. Doodvermoedend voor zo'n norse ram als ik.

SUSAN HILLER

Witness, 2000, audiosculptuur: 400 speakers, elektronische bedrading, staal, 10 CD-spelers, schakelaars, lampen, afmetingen variabel, in opdracht en productie van Artangel in samenwerking met the British Council, courtesy van de kunstenaar

De meeste van mijn antropologische collega's hebben zich echter aan het academische model onderworpen, ofwel door de antropologie op te laten gaan in de etnografie, ofwel door te doen alsof die twee in wezen hetzelfde zijn. Wat ze ook mogen hebben opgestoken van hun participerende observatie, zodra ze weer onder academici zijn, beweren ze al die tijd in het veld niets anders te hebben gedaan dan etnografische data te verzamelen. Zoals ik al vermeldde aan het begin van mijn

betoog, vinden we de ware beoefenaars van de kunst van het onderzoek steeds minder vaak onder antropologen en steeds vaker onder eigentijdse kunstenaars. En dit noopt onvermijdelijk tot een herbezinning op de relatie tussen kunst en antropologie. Er is natuurlijk al heel veel geschreven over de antropologie van de kunst. Maar de meeste schrijvers binnen deze subdiscipline beschouwden kunstwerken als *objecten* voor etnografische analyse. Zo stelt Alfred Gell in een boek dat de relatie tussen antropologie en kunstgeschiedenis diepgaand heeft beïnvloed en veranderd: 'De antropologie van de kunst zou geen antropologie van de kunst zijn, tenzij ze zich niet beperkte tot een deelverzameling van sociale betrekkingen waarin een "object" op een specifieke, "kunstachtige" manier is verbonden met een actieve sociale factor.'⁶ Hij bedoelt hiermee dat het mogelijk moet zijn om een omgekeerde keten van causale verbanden te traceren, uitgaand van het uiteindelijke object terug naar de vermeende oorspronkelijke bedoeling achter het kunstobject, of naar de mogelijke betekenis ervan. Het gaat er dus kort gezegd om het object in een sociale en culturele context te plaatsen. Maar door het kunstwerk te beschouwen als een directe verwijzing naar het sociale milieu en de culturele waarden van de makers ervan hullen antropologen zich in het kleed van de kunsthistoricus. Zeker, ze doen hun uiterste best om zich in hun werk verre te houden van de neiging van veel kunsthistorici om een waardeoordeel te vellen op grond van criteria die niet objectief en vaak ethnocentrisch zijn. Maar zolang ze kunst blijven zien als een verzameling werken die dienen te worden geanalyseerd, is elke directe betrokkenheid bij de creatieve processen waaruit die werken voortkomen bij voorbaat uitgesloten.

Volgens mij vormt deze terugredenerende, analytische benadering intellectueel gezien een doodlopend spoor, voor zover het de relatie tussen antropologie en kunst betreft. De oorzaak van deze obstructie ligt in wat je zou kunnen omschrijven als de formule van de 'antropologie van'. Het probleem is dat als de antropologie iets buiten zichzelf tegenkomt – of dat nu om familierelaties, wetten of rituelen gaat – ze het altijd wil veranderen in een object dat ze kan analyseren. Dus als de antropologie tegen kunst aanloopt, wil ze dat benaderen als een verzameling werken die op de een of andere manier zijn ingebed in een weefsel van sociale en culturele betrekkingen die wij kunnen bestuderen. Maar hoeveel we ook *over* kunst te weten kunnen komen door kunstvoorwerpen te analyseren, *van* de kunst leren we zo niets. Het is mijn ambitie om deze antropologie *van* te vervangen door een antropologie *met*. Daarbij gaat het erom de kunst allereerst te beschouwen als een *discipline* die net als de antropologie eropuit is de zintuigen weer wakker te schudden en kennis te laten groeien van binnen uit de ontplooiing van het leven zelf. Antropologie bedrijven *met* kunst wil zeggen: gelijk op gaan met de groei of ontwikkeling van de kunst, waarbij vooruit wordt gekeken in plaats van

terug en de paden worden gevolgd waarlangs de kunst ons leidt. Dit betekent ook dat je kunst en antropologie met elkaar in overeenstemming brengt op grond van hun *werkwijzen*, in plaats van hun respectievelijk historische en etnografische objecten met elkaar te verbinden.

Grafische antropologie verkent de mogelijkheden om de manier waarop we denken over creativiteit en perceptie te veranderen.

Op een paar opvallende uitzonderingen na zijn er tot nu toe maar weinig samenwerkingsverbanden tussen antropologen en kunstbeoefenaars geweest en deze zijn ook lang niet allemaal even geslaagd te noemen.⁷ Ik denk dat ook dit weer te wijten is aan de gelijkstelling van antropologie aan etnografie. Want juist datgene wat maakt dat de werkwijze van de kunst zo goed te verenigen valt met die van de antropologie, maakt een samenwerking met de etnografie onmogelijk. Enerzijds ondermijnt de speculatie, experimentele en onbepaalde aard van de kunstpraktijk onvermijdelijk de verplichting van de etnografie om accurate beschrijvingen te leveren. Anderzijds is de tijdsoriëntatie van de etnografie, namelijk achterwaarts gericht, precies tegengesteld aan de op de toekomst gerichte dynamiek van de manier van waarnemen binnen de kunst.

Net zoals het maken van kunst een heel andere doelstelling heeft dan de kunstgeschiedenis, heeft de antropologie een andere doelstelling dan de etnografie. En hierin schuilt volgens mij het ware potentieel voor een productieve samenwerking tussen kunst en antropologie. Kunnen we uit bepaalde kunstpraktijken geen nieuwe manieren afleiden om antropologie te *bedrijven*? Als er overeenkomsten zijn in de manier waarop kunstenaars en antropologen de wereld bestuderen, kunnen we het kunstwerk dan niet beschouwen als een *resultaat* van zoiets als een antropologisch onderzoek in plaats van als een *object* voor zulk onderzoek? Raul Ortega Ayala en Susan Hiller, die beide vertegenwoordigd zijn in *Ja Natuurlijk*, passen bewust de antropologie in hun manier van werken in. Volgens hen vraagt de kunst, net als de antropologie, om een werkwijze die tegelijkertijd genereus, vergelijkend, kritisch en open is. Kunst is genereus voor zover ze aanvaardt wat de wereld waarin wij leven te bieden heeft en daar iets voor teruggeeft. Ze is verge-

lijkend, niet omdat we het ene voltooide werk kunnen afzetten tegen het andere, zoals een kunsthistoricus met schilderijen doet of een antropoloog met etnografische beschrijvingen, maar omdat ze ons ervan bewust maakt dat er vele paden genomen hadden kunnen worden en dat deze altijd ook anders kunnen uitpakken dan ze feitelijk hebben gedaan. Kunst is kritisch doordat ze ons dwingt de dingen die we vaak als vanzelfsprekend ervaren onder ogen te zien en te ondervragen, en er opnieuw over na te denken. Maar ze is vooral open en onbepaald en wijst de onontkoombaarheid af van een wereld waarin alles keurig in elkaar past, zonder naden of breuken. Want zo'n wereld zou geen ruimte meer bieden om te leven. 'Sla een brug!', schreef E.M. Forster als beroemd motto voor in *Howards End*.⁸ Maar volgens mij zijn er veel te veel bruggen. Een volledig volgebouwde wereld waarin alles met alles verbonden is, laat geen plek meer open voor het leven of de verbeeldingskracht. Laten we liever met de draden mee bewegen, waar die ons ook heen voeren. Laten we gaan voor nog meer losse eindjes!

1 Gregory Bateson, *Steps to an Ecology of Mind*, Londen 1973, p. 141.

2 James J. Gibson, *The Ecological Approach to Visual Perception*, Boston 1979, p. 254.

3 Svetlana Alpers, *De kunst van het kijken. Nederlandse schilderkunst in de zeventiende eeuw*, Amsterdam 1989 (vert. van *The Art of Describing. Dutch Art in the Seventeenth Century*, Londen 1983).

4 Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York 1973, p. 6.

5 Hirokazu Miyazaki, *The Method of Hope. Anthropology, Philosophy and Fijian Knowledge*, Stanford, CA, 2004.

6 Alfred Gell, *Art and Agency. An Anthropological Theory*, Oxford 1998, p. 13.

7 Arnd Schneider en Chris Wright (red.), *Contemporary Art and Anthropology*, Berg, Oxford 2006; *Between Art and Anthropology. Contemporary Ethnographic Practice*, Oxford 2010.

8 Edward Morgan Forster, *Howards End*, Amsterdam 1996 (vert. van *Howards End* (1910)).

GRUTTO @fora_en_fauna

De zakken van hun jas met keien gevuld en daarom, zei men, vielen ze voorbij de hemel, wie niet het fatsoen had het leven uit te zitten maakte een enkele reis naar de hel.

